

1
E.R.A.T-76.1.10522

A-316

Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riiklik Ehituskomitee

KULTUURIMÄLESTISTE

RIIKLIK PROJEKTEERIMISE INSTITUUT

Objekt: Teaduslikud uurimised
Arhitektuuri ajalugu

Sifr. nr.: _____

Tellija: ENSV MN Ehituskomitee Vabariiklik Arhitektuurimäles
Kaitse Inspeksioon

Teostaja: _____

Interjööri keskaegses Tallinnas

Köide I Elamu

Direktor H. Uuetalu

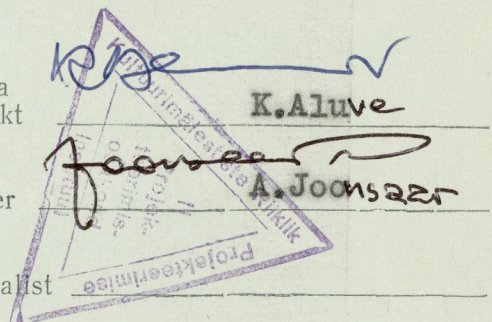
Peainsener H. Toss

Osakonna
juhataja J. Vali

Osakonna
peaarhitekt K. Aluve

Projekti
peainsener A. Joonas

Peaspetsialist _____

Tallinn 19_79

INTERJÖÖRIST KESKAEGSES TALLINNAS

I. Elamu

K.Kaplinski

Käesoleva lühiuurimuse kirjapanemise idee sündis juba aastaid tagasi ja selle ellukutsujaks oli kadunud Helmi Üprus, kes, pannes suuri lootusi Tallinna vanalinna regenerereerimisele, pidas teaalseks Tallinna keskaegse linnakodaniku, käsitöömeistri või kaupmehe elamu museaalset taastamist. Hoolimata sellest, et meil juba tookord oli selge, et säilinud kirjalik allikmaterjal on sellest aspektist õige vähetõotav, lubasin asjakohase uurimistöö siiski enda peale võtta. Kas ma tookord ülearu optimistlik ei olnud, selgub käesoleva kirjutise viimaseid ridu lugedes. Igal juhul võib tööd ennast lugeda võrrelda kullaliiva pesemisega, kui peale hakates on kindel vaid, et just see liiv võiks sisaldada kulda.

Allikatest. Kõige massilisemalt andmeid linnaelanike varasvara kohta sisaldavad varaloendid (resp. inventarid) ja testamendid. Kuivõrd säilinud varaloendite arv on minimaalne, ulatamata kümnenigi, langeb peaaegu testamentidele. Siin on ka põhjendus, rääkimaks järgnevalt testamentidest pikemalt.

XIII sajandi teisest poolest alates Saksa linnades kasutusel olnud saksaõiguslik testament ei jaganud roomaõiguslikust erinevalt testeeri ja põhivara (Institutio heredis). Praktikas tähendas see testament, mis koosnes enam või vähem ulatuslikust varaloendist. Legaatide kogusumma ei pruukinud seejuures olla ligilähedanegi vara koguväärtusele. Selline doku-

ment vastas pigem roomaõiguslikule koditsillile, millise nimega on Tallinna kodanikud ise mõnikord oma testamente nimetanud.

Erinegates piirkondades olid ka saksaõiguslikud testamendid mõnevõrra erinevad. Esineb linna- ja kohtupitsereid kandvaid testamente, testaatori ja tema tunnistajate erapitseritega kinnitatud, sälgatud (certes, zertes), kanoonilise õiguse alusel koostatud ja notariaalseid testamente. On säilinud terveid testamentide raamatuid, magdeburgiõiguslikes linnades näiteks.

Põhja-Saksa hansalinnades, nende hulgas Tallinnas, on testamendid p.ä. erandita kinnitatud testeeri ja ta tunnistajate ning eestkostjate erapitseritega. Siiski tuleb ette kanoonilise õiguse alusel koostatud ja sälgatud testamente.

Testamentide kasutatavusest sotsiaalse ajaloo, sealhulgas linnaelanike sotsiaalsete alamkihtide eluolu uurimise allikana, oleme varasemates töodes juba käsitlenud.¹ Jääb üle veel kord alla kriipsutada neis väljendatud mõtet testamentide küllalt tagasihooldlikust osast linnaelanike varanduslike seisundi uurimisel, teiselt poolt aga testamentide asendamatu tähtsusest kultuuriajaloo erinevate aspektide käsitlemisel. Ka siin on küsimuste ring, mida testamentidele tuginedes saab arutada, küllalt lai. See hõlmab linnaelanike religioos- seid ja sotsiaalseid tõekspidamisi, eetilisi ideaale, mõtteviisi, materiaalsel keskkonda, käitumist eriolukordades (epideemiad, sõjaseisukorrad) jms. Vaatlusalune küsimus on üks nendest.

Tallinna XIV - XVI sajandi testamentide kronoloogiliste ja arvuliste vahetõrgete juurde minnes mainigem, et nende arv on sedavõrd tühine, et säilinud testamentidel võib

laiem uurimuslik tähtsus olla vaid võrrelduna teiste samasse tüüpi ja suurusjärku kuuluvate hansalinnade omadega.

Kvantitatiivses mõttes ja rakendatavuse poolest kasutamiskõlbulikumaid testamente on säilinud Kölnist - Saksa keskaja suurimast linnast, kus juba XIV sajandi alguseni on teada 1500 testamenti. Lüübekis oli kuni II Maailmasõjani säilinud 6400 keskaegset testamenti, milline arv on suurim Kesk-Euroopas. Ka Braunschweigis on säilinud umbes 800 keskaegset testamenti.

Arvukalt on püsima jäänud, seni aga veel täpsustamata testamente Viinis ja magdeburgiõigustlikes linnades.

Keskmise suurusjärgu, niisiis Tallinnaga mingil määral võrreldavatest keskaegsetest linnadest tuleks nimetada Hamburgi. Valdav enamik sealsetest testamenditest hävis 1842. aasta tulekahjus. XIV sajandist näiteks on õnnestunud publitseerida 129 Hamburgi testamenti. Pommeri linnadest on Stralsundis ainuüksi XIV sajandist säilinud 480 testamenti.²

Tallinna vanimast teadaolevast testamendist kuuleme 1327. aastal.³ Tallinna kodaniketestamentide tekkeage ei lange niisiis mitte terve, vaid poole sajandi võrra hilisemasse aega kui Saksa linnades - Hamburgis, Lüübekis, Kölnis, Viinis jm.⁴

Tallinnas on XIV sajandist teada 23 linnaelanike testamenti. Neist 17-st kuuleme pandi-, päruse- ja rendiraamatute vahendusel, seoses testaatori viimse tahteavalduse jõustumisega. Ülejäänud kuus sisaldavad enam või vähem täielikke varaloendeid, neist kõige üksikasjalikumalt raehärra Johann Buglemanni testament 10. augustist 1389. Kõik XIV sajandi Tallinna testamendid ja testamendikatkendid on publitseeritud.

69-st Tallinna XV sajandi testamendist 57 originaaldokumenti ja seitse koopiat säilib käesoleval ajal SFV-s, Tallinnas aga 12 originaalset testamenti.⁵ Neist on tänaseni publitseeritud 64.

XVI sajandist on säilinud 370 Tallinna testamenti, neist 169 SFV-s. Nimelt 169 originaaldokumenti ja 26 Tallinna Riiklikus Keskarhiivis (=TRKA) säiliva testamendi koopiat.⁶ Need on publitseeritud "Revaler Regesten" III köites, nr. 70 - 265. TRKA-s säilib aga 200 XVI sajandi testamenti, mis, v.a. ülalnimetatud 26, on kõik selles publitseerimata. Kõik kokku ulatub Tallinna testamentide arv kuni XVI sajandi lõpuni 462-ni. Neist 179 on käesoleva ajani jõutud publitseerida. Toodud arvudest nähtub, et uurija kasutada on vaid murdose Tallinna keskaegsetest testamentidest. Valdav enamik neist ei ole ajahambale vastu pidanud.

SFV-s säilivate Tallinna testamentide publitseerimine on pikemata teretulnud. Hoopis vähem tervitatav on nende publitseerimine registide kujul. Hoolimata suurepäraastest kommentaaridest ja otstarbekohasest viiteaparatuurist on testamentide niigi kasin andmestik registidesse surutult veelgi kahanenud. Mitmekesine informatsioon, mida see allikalik pakub, ei anna end ohvriteta suruda skeemi, mis on ära toodud kõnealuse allikpublikatsiooni sissejuhatuses, leheleheküljel 11.

Teine allikalik, mille osatähtsus kasvab tunduvalt, kui uurida linna Ühiskondlike hoonete, kloostrite ja kirikute interjööri, on linna arveaamatud alates 1363. aastast.⁴

Pearaamatute (resp. päruseraamatute) kõrval linnakodanike kinnisvarasid registreerivaks tähtsamaks allikaks on rae märkmeteraamatud.

Kriteeriumid. Testeerimise õigus oli kõigil linnaelanikel, sõltumata rahvusest, elukutsest, varanduslikust seisundist, samuti neil, kel linnas viibimise ajal tekkis testamendi tegemise vajadus, ilma et nad oleksid olnud selle linna elanikud. Vahetegemine kohalike ja sissesõitnute testamentide vahel osutub sageli õige tülikaks.

Praktikas kujunes välja nii, et testamendi tegi see isik, kellel oli, mida pärandada ja kellele oli, kellele pärandada. Pärijateta linnaelaniku või ajuti linnas peatava isiku vara, juhul kui viimase pärijad ei andnud endast aasta jooksul märku, läks linnakassasse. Kui aga keegi suri, jõudmata koostada juriidiliselt kehtivat testamenti, kirjutasid raeametnikud üles temast järelejäänud vara ning see jagati pärijate vahel kehtiva linnaõiguse alusel.

Eespoolnimetatud testamenditegemise põhimõtetest tulenevalt on säilinud kõigi sotsiaalsete kihtide esindajate testamente. Kahjuks aga on väga ebahütlased nende inventariosad. Neist ei saa pilti linnaelanike vallasvarast vajaliku täpsusega. Mööblit ja muust majakraamist võib konkreetse ettekujutuse saada vaid võrdlev-ajaloolistele andmetele tuginedes. Kui testamendis jaotatakse kappe, laudu, riiuleid, lühtreid vms. esemeid, siis ei kirjeldata enamasti nende väliseid iseärasusi, nagu töötlus, materjal, suurus vms. Iga nimetatud ese järgnevas interjöörikirjelduses jääb niisiis just nagu oma liigi mudeliks. See muudab muidugi ka kogu töö tulemuse küllaltki mehaaniliseks. Pealegi ei saa me kujutada ühegi nimeliselt teadaoleva linnaelaniku eluruume, vaid õige paljudest erinevatest testamentidest nopitud andmete alusel luua teatud tingimustel kehtiva pildi vaese ja rikka linnaelaniku elamu sisustusest. Selles

konkreetselt väljajoonistatud esemete füüsiline taastamine museaalse eksponaadina ei oleks mõeldav abimaterjalideta, olgu need hangitud teiste autorite sama kultuuripiirkonna *määratud arvuks käsitlevatest muuseumide või muuseumide* fondidest.

Sotsiaalne alamkiht. 1521.aastal surid, - nähtavasti katku, raeametniku - vaekojakaaluja lesk ja tema juures elanud beigin.⁸ Viimasest järelejäänud vara loetelus nimetakse temale kuulunud tarbeesemed ja majakraam: üks vana voodi, kaks vana patja, kolm kannu, kaks katlakest, paar vanu voodilinu, kaheksa peakatet, kaks vana särki, mängukaardid, vana valge seelik, pool leisikat villast lõnga, üks vana krae, üks kantud mantel. Loetletud esemed on erinevatel aegadel annetanud selle begiini ravi- ja hoolealused linnaelanikud.

Umbes samal ajal surnud Brygitte testamendist loeme, et ta oli elanud Knuthi lese majas ja et tema õde elas Rootsis. Brygitte napi varanduse moodustasid peale kahe kirstu, millest *üks* oli mittesaksa päritolu, teine laevakirst, kuus marknaela pestud lõnga, viis marknaela pesemata lõnga, mille ta pärandas oma vonnale Mertenile; kaks tekki, kolm voodilina, üks karvatekk, üks vana särk, üks kantud undruk ja vana lambanahkne kasukas. (Testeerija ise oli nähtavasti rootslanna ning tema tegevusalaks Tallinnas oli olnud linakudumine).

Sotsiaalsed kesk- ja ülemkihid. Kõige rohkem huvipakkuvaid andmeid sisaldavad just sotsiaalsesse keskkihti kuulunud linnaelanike testamendid-inventarid, mille arvgi ühtekokku on suurim. Patriitsiperekondade testamendid jäid nähtavasti eravaldusesse ning sel põhjusel on magistraadi fondi sattunud neist vaid üksikud.

Kõnealuselt kategooriast on üks sisukamaid raateenri-
majahoidja (hussluter) Reinhold Bernefuri lese Birgitta vara-

loend 1549.aastast.¹⁰ Säilinud on ka lese testament, kuid see ei peegelda küllalt täpselt selle perekonna valduses olnud vallasvara. Lesk elas oma viimastel elupäevadel nähtavasti üksi ja suri juuresolijateta. Seepärast avasid maja ja märkisid üles majakraami vannutatud mehed Hillebrant Hesse, Victor Kannengetter, Hamms van der Duncke ja Hinrick Klénckel ja kirjutasid üles kõik, mis majas leidus - "Vnde teckeden an wes dar an huysgerade, bedde vnn/d/ bedde klederen, kanne/n/, grapen, vathe, kattelen vnn/d/ alle wes se towetten krigeden":

kanne, suuri ja väikseid - 31, veel 20 suurt ja väikest tina-
anumat, 11 kaussi, 12 tinataldrikut, kaks soolatoosi, seitse
pada, kaks messingist katelt, kaks kivist võinappa, neli peek-
rit, üks lühter, üks kätepesunõu, kuus kruusi, kaks teekotti,
üks neist hõbedast pandlaga, üks kööginuga (ploetze); veel
kolm katelt ja üks suur pada, kaks pajaharki, üks praepann,
kaks keedupotti (grapen - koõemele jalale toetuv keedunõu
sütele asetamiseks), üks tilaga kruus ja üks peeruhoidja
(schirblas), üks ~~pepistatud anu~~ ^{tastud mäs} (boslagene deg^u), mis oli
panti võetud, kaks keepi (gra/m/meyen folder), üks kaameli-
karvasest riidest keep, üks kaamelikarvasest riidest vammus
(ka/m/melotten wambaesch), kaks pearätikut (Hollen), üks
barett (bonette), kaks tükki punast kalevit, neli meeste-
kuube, kolm naistekuube, üks kirst, üks laud ja üks jala-
pink; raha viis killingit alla 47 marga; üks uus testament, üks
pandilevõetud raamat; üks õndsas Reynoldi kuub ja kaks paari
pükse ning üks püksitagumik (gesette), üks karusnahast kuub
ja kaks vammust, kolm voodit, head ja halvad läbiseigi, kaks
peapatja ja kolm kõrvapatja, seitse paari linaseid voodilinu,
kuus mitmesugust tekki, kuus laudlina, 13 käterätikut, seitse

head köögirätikut (schotteldoecke), 11 meestesärki, üks pärlitega krae, üks valge krae, kuus padjapiüüri, seitse hõbelusikat, ühed hõbedast paatrid, kolm ülekullatud sõrmust, üks uus ja üks kantud krae, üks metallehistega vöötasku hõbedast möögatupega ja üks elukett (lyffgedderene); majast välja oli laenatud üks poistesärk, paar villaseid sokke, üks sadulataisku, kuus meestekuube, kolm tekki, kolm vaipa, üks mantel, üks puur ja üks riiv. Teenijatüdrukule tuli anda üks laegas, üks särk ja kolm köögirätikut.

Mööblist kuulus niisiis majahoidja perekonnale vaid kolm voodit, üks kirst, üks jalapink ja üks laegas. Ülejäänud mööbliesemed kuulusid aga rae üürimaja juurde, mida majahoidja ja tema perekond kasutas ametisolemise ajal ning nende kohta on andmeid rae arveraamatutes, seoses palgamaksmisega tislertide, kellelt neid esemeid telliti. Näiteks 1550.aastal maksis raad Luder tislertile ühe kapi, ühe söögilaua ja ühe pingi tegemise eest majahoidja majja kolm marka ja kolm veeringut (Luder dem sniddeker gegeben vor ein schap eine richt tafel, vnd eine bencke so he dem Hus sluter gemaket is - iij m iij f).¹¹

Umbes samal ajal ehitati sellesse majja kahhelahi (vor einene Kachelouen vp te Apoteke to, setten vnd vor einen vor den hussluter to setten gegue/n/ is - iij m i f).¹²

On andmeid kahhelahjude raudkerede ja ahjukahlite sisseveo kohta Hollandist: Johan Krum vor den Isern Kashelauen - 35 1/2 sentener de sentener kostet V ert/oge/ vom daler is - 44, 5 daler mit dem vngelde bet tho Ambstelred am int schip Liiij Daler vnd ij s is nha rigischen gelde - j c Lxxxix m ij s, ¹³ XVI sajandi 50-ndate aastate algul, ja Gdanskist:

Von Dantzick iij Hukes Houede mit Kachelen entfangen so bauen vp den Isern auen gekamen vpm Rathuse. Kosten dise Kachelen tho Dantzick bette mit schip - /11, 5/daler/1,5/ grosschen is nha Rigischen gelde - xL m xv s.

Nimetatud kahlid toimetes kohale kippar Jacob Clawest, kellele maksti selle eest 10 Riia marka.¹⁴

XVI sajandi keskelt alates said kahhelahjud Tallinnas moeasjaks. Andmeid nende paigaldamisest on varasemastki ajast, näit. XV sajandi lõpust. Siitpeale on raearvetes sageli jälgitav kahhelahjude ehitamine ja parandamine linna ühiskondlikes hoonetes (50.ndate aastate algul¹⁵ korduvalt raekojas) ja rae üürimajades: 1543.a. maksti noorele meistrile Merten Merlingile ühe kahhelahju ehitamise eest üks veering alla kuue marga (dem Jungen M. Merten Merling vor einen kachelau/n/ to settende, is - vj m min/us/ j f;¹⁵ 1567.a. ehitati Harju väravatorni kahhelahi (Vor einen Kachelauen vp der Smedeport/en/ vp to sett/en/ gegeuen is - iij m);¹⁶ sama sajandi neljakümnendate aastate lõpul, viiekümnendate aastate algul laskis raad magister (resp.meister) Frederickil dominiiklaste kloostriisse kahhelahju ehitada (Botalth vor eyne/n/ Kachelauen mgr. Frederick ym monckenkloster tomaketh - 9, 5 m);¹⁷ 1577. aastal maksti ahjumeister Pawel pottsepale (pawel potter) kahe kahhelahju tegemise eest rae majadesse kokku 13 Riia marka (pawel potter van wegen der Stadt vor 2 kacheloffen vp tho setten is - 13 m);¹⁸ 1583. aastal maksis raad samale meistrile kolme kahhelahju valmistamise ja parandamise eest kokku 30 Riia marka (pauell potter vor 3 kachell aue/n/ tto betteren vnde vp tto setten vor - 30 m)¹⁹ne. Rae esindusruumidesse ehitati ahjud importkahlist, kuid kahleid valmistati hiljemalt XVI sajandi keskpaiku ka kohapeal (vor einen Kachelowen vor de Kachelen makelon vp to sett/en/

gegeuen iB - iij m j f).²⁰

Sadakond aastat varem - 1430. -40-ndatel aastatel oli älnud intensiivne pae- ja telliskivist ahjude ehitamine Tallinna ühiskondlikesse hoonetesse, rae üürimajadesse ja -poodidesse.

Puuduva osa kesksägse jõukama linnaelaniku elamu sisustusest peame kokku seadma mosaiigina erinevate allikate ja erinevate isikute testamentide andmetest.

Kaupmeeste ja haritlaste, kirikutegelaste ja raeametnike, ent mõnikord ka käsitöömeistrite elutoas paiknes kirjutuspult (konthor). Seda mainitakse testamentides enamasti dokumentide, raha ja saret hoidmise paigana.

Kolde juures paiknes seinariiu või laudi, nn. kannuriiu e -pink (kannenbrett) toidunõude ja muude majariistade hoidmiseks. Toidunõud olid valdavalt tinast ja vasest. Birgitta Bernefuri varaleoendisse on kantud majakraam, mida mainivad teistegi testamendid, vt. lisa.

Elamukultuuri tundmaõppimise seisukohalt on huvipakkuv Hinrick Klenckeli lese Birgitta 1570. aastal koostatud testament.²¹ Selles testamendis määras testaator oma väimehele Joachim thor Beckele enda ja oma poja Eggerdti ülalpidamise ja hooldamise, oma kahe elumaja korrashoiu ja tema juurde kostile pandud Rootsi palgasõduri ülalpidamiskulude katteks 3000 Riia marka. Nähtavasti pidasid ülejäänud pärijad Joachimi perekonnale määratud pärandiosa liiga suureks ning Joachimil tuli raekohtu ees tõestada oma õigust nimetatud 3000 margale. Sel põhjusel on ta ämma testamendile lisanud üksikasjaliku arve, kus ülalpidamiskulude kõrval on üles tähendatud elumajade remontimise ja sisustamise kulud. Just see osa arvest on meie teema seisukohalt huvipakkuvaim.

Sellest arvest saame teada, et Joachim on lasknud ühe maja elutuppa (dornßen) teha viis kappi, kolm jalapinki (vott Schemel), kaks kannuriulit ja ühe suure laua. Vajalik tislripuit (klapholt ja wagen schot) oli ostetud kelleltki Klaipeda kodanikult (van eynem memelschen borger) ning selle eest oli makstud 12 Riia marka. Tisleril oli kulunud seitse nädalat selle töö valmistegemiseks. Nädala toidukulude katteks oli arvestatud 5 marka, kokku 35 marka, lisaks päevapalk - 24 marka. Sepale maksti viie luku ja viie paari hingede ja rõngaste eest 2 marka ja üheksa killingit ning sepasellile joogirahaks üks mark. Kahjuks ei kirjeldata lähemalt nende mööbliesemete väljanägemist. Samuti puudub rae arvetes nende kappide, kirstude jms. üksikasjalikum kirjeldus, mida tislereid erinevatel aegadel raekoja, raekantselei, apteegi, veinikeldrite, üürimajade ja -poodide tarbeks valmistasid. Ainult ühel juhul, kui tislereile maksti kahe kapiukse eest 23 Riia marka (den Snidker vor 2 Schapdore tho maken gegeuen 23 m)²² võib arvata, et tegemist oli peene nikerdustööga. See kõrd jääb aga selgusetu, kuhu see kapp (resp. kapid) paigutati). Ent kappide dekoorina kasutati ka metalli. 1579. aastal maksis raad sepp Herman Veldthusenile kahe kapi lukkude, hingede ja rõngaste ning muu juurdekuuluva eest 39 Riia marka (Herman Veldthusen vor 2 schappe slote hengen ringe vnd weiß dar sunsth tho gehoreth tho boslan gegeuen - 39 marck rigisch)²³. Lihtsate lukkude, hingede ja muude metallosade kohta oleks see summa liiga suur!

Ruumi sisustuse hulka kuulusid mitmesugused valgustid - küünlajalad, peeruhoidjad, tõrvikuhoidjad, kroonlühtrid, rasvalambid. Neid pärandati küll sugulastele, tuttavatele,

kloostritele, kirikutele. Viimastele mõnikord sooviga riputada see lühter testeerija haua kohale kirikus, kuhu ta tahtis lasta ennast matta. Ka kroonlühtrite kohta selgub harva rohkem üksikasju, kui see, et nad olid kolme, viie, seitsme või rohkema arvu harudega (pipen). Näit. 1573. aastal koostatud testamendis annetas pistelmaaker Symen Schimmelpenninck Püha Vaimu kirikule messinglühtri, mis oli tahistatud tema isa märgiga - "Ick leve edder sterve";²⁴ Gert Wehrkampi lesk Magdalene käskis 1581. aastal koostatud testamendis²⁵ riputada messinglühtri, mis seni oli rippunud elutoas, oma haua kohale Püha Vaimu kirikus jne.

Ei esine ka muu majakraami üksikasjalikumaid kirjeldusi, mis lubaksid ühest või teisest esemest visuaalset pilti saada. Mõnel juhul osutatakse mõnele iseärasusele, näit. vaagen või pokaal kullatud jalaga, ülekullatud hõbeanum, vaagen roosiga, karikas või pokaal pühaku kujutisega, paatrid püha Jüriaga, kaelakett Issanda tsallega, krutsifiks, mille ühel poolel kujutatakse Kristust, teisel - Mariat. Mõnest testamendist saame teada esemete kaalu ja hinna, näit. hõbelusikas 3, 4 või 7 loodi, mõök - 14 loodi, pistoda - 23 loodi; pitsatisõrmus väärtusega 13 ungari floriini, vöö 12 loodi, kaelavõru - ca 20 loodi; kuldsõrmus väärtusega 2 noõlit, tanuehted 12 loodi, vaagen - 1 kaalumark hõbedat, Issanda tall - 11 loodi, vaagen - 24 loodi, peeker - 12 1/2 loodi, tops - 16 või 20 loodi; vaagen väärtusega 50 marka. Vääriskividega kuldsõrmuste puhul (hõbedasse vääriskivide jootmine oli keelatud!) nimetatakse vist alati, mis liiki kiviga oli tegemist - teemant, rubiin, krüsoliit, ametüst, safiir, hüatsint.

Tööriistadest ja instrumentidest, mis enamasti seisid ikka eluruumides, on juttu haruharva, näit. 1482. aastal koostatud

koostatud Ghert Stromberchi testamendis²⁶ jagas testator oma kahele sellile, - ilmselt oli tegemist kalevisäärirja-meitsriga, - kummalegi ühe suure säärimisnoa (Saeff), ühed naelatangid (pyltange), veel mingid tangid (kornetange), ühed hambatõmbamise tangid (dentarien), kuus nuga ja kolm peekrit; kirurg D.V.Ahlen pärandas oma 1566.a. koostatud testamendis²⁷ Tallinna Linnaarstile (medicus der Stadt Revall) Engekbertus REmsbergerile, kelle majas ta elas, oma kirurgiinstrumendid (balbierer instrumenth).

Sepp Dyrick Deters mainib oma 1525.a. koostatud testamendis sepäääse, haamreid ja muid instrumente (BN/962, 1.95).

Kullassepp Hans Bomgarden pärandas XVI sajandi keskpaiku²⁸ kõik kullassepatöökse vajalikud tööriistad ja instrumendid oma naisele, ühtegi neist lähemalt nimetatata.

Relvadest mainitakse mõõku, pistodasid, soomusrüüsid, püstoleid, saableid, ambusid.

Linna kaitsejõu moodustas linnakodanikest koosnev sõjavägi. Linnakodanikul pidid olema niisiis tema isiklikud relvad ja turvis. Mõnes peres, kus oli mitu täisealist noormeest, oli mitu turvist. Nende valmisolekut kontrollisid raeteenrid igal kevadel ühes korstnate -lõõride ülevaatusega. Soomusrüü pidi päikese käes hiilgama, tema metallplaadid olema oksüüdivabad. Nende puhastamine oli mõõgapuhastajate ülesanne.

Peeglitest kuuleme testamentide kaudu esmalt 1541.aastal, varaseimana Mayke Asserie testamendis²⁹ - de vortinde licht plate by der kamer, ja 1547. aastal Mattys Sabba lese Christina testamendis³⁰ zinn glaß nime all, 1559.aastal aga Johann Höbingi testamendis³¹ juba peegli (spiegel) nime all.

Ühes ainsas pärandiloendis esineb kell, nimelt 1552.

aastal koostatud Wilhelm Holtappeli testamendis.³²

Peale testamendi ja saksa piibli (dudesche bibel), mis XVI sajandil ja isegi varem ei olnud käsitöölisestegi inventarides haruldane, esineb vaimuliku sisuga raamatuid, leksikone, sõnaraamatuid, grammatikaõpikuid ja ilukirjandusteoseid ainult kirikhärrade, meedikute ja raametiike varaloendites.

Harva mainivad testaatorid, kus üks või teine nende päralt olnud ese oli valmistatud, nii näiteks Hans Bower oma 1519.aastal tehtud testamendis³³ märkis, et ta oli Lüübekist tellinud ühe messinglühtri seitsme haruga ja ühe messingist inglifiguuri, mille eest tuli meistrile maksta 110 marka; samas mainitakse nelja peene töötusega tabernaaklit, mis olid samuti valmistatud Lüübekis. Hinrich Büchi 1547.aastast pärinevas testamendis³⁴ on üles tähendatud pruulipann ühes jalaga, mille hind oli 98 marka (pann 90, jalg 8 marka). See oli ostetud venelastelt.

Testamentides korduvalt mainitavaid esemeid on võimalik mõnel juhul detailsemaltki kirjeldada, eristades liike ja tüüpe, näit. voodid, laste ja täiskasvanute omad, tavalised kõvad voodid heina- ja õlekottidega ning pehmed - sulgmatratsitega (federbett). Eluruumides kasutati mõnikord ka laevavoodeid. Neistki eristatakse tavalisi ja sulgvoodeid. Patju esineb kahte liiki - pea- ja kõrvapatju. Peapatjadest eristatakse veel suuremaid ja väiksemaid, tikitud katete ja tavaliste püüridega. Linu esineb peeneid (peenest pleegitatud linasest riidest) ja jämedaid (takuseid). Tekke oli villaseid ja karusnahkadest õmmelduid. Vaipu mainitakse haruharva.

Laudlinu oli samuti mitmesuguseid, peenemaid ja jä-

medamaid, valgeid ja kirjusid (tikitud), samuti käterätikuid, mille hulgast eristatakse käte- ja köögirätikuid. Pärandati nii kulunuid kui uusi.

Laudu oli suuri ja väikseid, söögilaudu ja lihtsalt laudu. Kappide hulgas valitses suur mitmekesisus, kooskõlas sellega, mis otstarbeks neid valmistati. Kirstude puhul tehakse vahet saksa ja mittesaksa kirstude ja laevakirstude vahel. Hinnalisi esemeid hoiti reeglina kappides ja kirstudes, mitte iluasjadena lahtistel riiulitel, väärisesemeid ja aardeid (cleynodia) aga mitmesuguse suurusega laegastes. Need olid ilmselt peene viimistlusega ja valmistatud ajastu maitsele vastavas stiilis.

Istmetest esineb pinke, pikki pinke ja jalapinke. Harva on juttu toolidest.

Köögiriistadest loetletakse kanne, katlaid, kausse ja vaagnaid, taldrikuid, jooginõusid, lusikaid, pajaharke, tuletange, soolatoose, kätepesunõusid ja lihtsalt anumaid.

Kannudest eristatakse tina-, vask- ja messingkanne. Kausid ja vaagnad olid samuti tinast, messingist, vasest, harvem hõbedast; taldrikud - tinast, kruusid - tinast, vasest, hõbedast; peekrid ja pokaalid - tinast, vasest, hõbedast, klaasist, lusikad - hõbedast; kätepesunõud - vasest, ja messingist; pajad, potid ja katlad - vasest ja messingist. Katlaid esineb 1/2 - 3-pangese mahuga.

Muudest majariistadest mainitakse kolmjalg, pruulipanne ja viinapadasid. Pruulipannid olid vaid sakslastest majaanike valduses, sest teistel oli õllepruulimine keelatud.

~~Aine~~ Katkised matallanumad anti rae kämmereridele vanametalli-

lina suurükide valamiseks. Näit. Hans Brouweri testamentis
1519. aastast: etliche sölde grafen vnd vötele dem
remeneren tar kussen geleuert.

Kultusesemetest mainitakse kõige sagedamini paatreid, hõbe-, kullatud hõbe- või kuldketiga kaelaskantavaid ripatseid agnus Dei nime all (sõnasõnalises tõlkes - Issanda tall.), krutsifiksi, risti, roosikrantsi, inglifiguuri, pühakute pilte, tabernaakleid.

Paatritest (pater noster), mida esineb p.a. kõigis testamentides, saab anda üsnagi detailse ülevaate. Tehakse vahet kaelaskantavate paatrite ja nende vahel, mida kaelas ei kantud. Enamasti olid need lükitud hõbehelimestest (steinen), kuid esineb korallidest, puust, merevaigust või kullatud helmestega ning segahelimestega paatreid, näit. kullatud ketiga paatreid, paatrid 36 koralli ja 20 kullatud hõbehelme ja ühe väikese ripatsiga, korallidest paatrid hõbehelimestega ja ühe muskusnööbiga (desems knoepe), hõbedast paatrid kullatud Jakobuse figuuriga, paatrid muskusnööbi, viie hõbehelme ja kristuse vapiga resp. monogrammi-ga (wapen), XPC, paatrid 17 hõbehelme ja 40 koralliga jne.

Ehetest mainitakse kõige sagedamini vääriskividega kuldsõrmuseid, kuid tuleb ette tanu- ja rõivaehiseid, kullast ja hõbedast kaelakette, kaela- ja käevõrusid, vööpandlaid, mõõga- ja noatupesid, pärlivöösid ja pärlitokandeid.

Püüame lõpuks kokkuvõtlikult kirjeldada neli-viis sajandit tagasi Tallinnas elanud vaese ja jõuka linnaelaniku eluruume ühes seal leiduvate esemetega.

Vaeste linnaelanike mööbel ja muu majakraam oli ilmselt õige lähedane maal elavate talupoegade majasisustusele, osalt kindlasti ka maalt kaasa toodud. Linnaelanike sotsiaalne alamkiht täienes pidevalt ümberkaudsete külade talupoegade arvel, kes oma maalejäänud sugulaste ja tuttavatega säilitasid ka hiljem tihedad sidemed.

Tähtsaim ja ka ainus mööbel sellise linnaelaniku elamus oli voodi(d) ja kirst(ud) rõivaste ja tarbeesemete panipaigana.

Teenijarahvas ja käsitöölised, kellel ei olnud oma maja ja töötuba, kasutasid rae või käsitöömeistri majakraami, vastavalt sellele, kelle teenistuses nad olid. See kraam aga ei kuulunud neile ning ei kajastu järelikult ka nende testamentides ja varaloendites.

Jõuka linnaelaniku eluruumid koosnesid elutoast (dörnße) ja kõrvalkambritest (bykamer). Kirjanduses laialt levinud dörnße köetava elutoa ja bykamer külma kambriga samastamist on ajaliselt siiski vaja täpsustada. XV sajandi teisest veerandist alates ehitati Tallinnas eluruumidesse intensiivselt ahje, Siitpeale oleks vale nimetada kõrvalkambrid külmadeks tubadeks. Esialgu võttis muidugi küll veel aega, enne kui ahjuküte üldkasutatavaks sai. Suurtes majades, kus oli mitu kõrvalkambrist, jäi osa neist hiljemgi "külmadeks" tubadeks.

Elutoas paiknesid kõige vajalikumad tarbeesemed. Siin tehti oma päevased tööd ja tegemised. Magati niihästi elutoas kui kõrvalkambristes ja külma tubadeski. Elutoas, kus paiknes kolle, magasid lapsed, haiged, raugad. Et oleks mõnusam külma voodisse heita, kasutati voodisoojendajaid - aukudega messingist käsipeekreid, millesse asetati söepott (Messinghandbecken mit Löchern, womit man das

Bett wärmt). Ühe sellise kirjelduse leiame Symen Schimmelpennincki testamendist 1573.aastast. Kõrvalkambrites kappides ja kirstudes hoti rõivaid, pesu, relvi ja tarbeesemeid, mida igapäev vaja ei läinud.

Elutoa seinte ääres, koldest kuni kõrvalkambrite usteni seisisidapid, voodid, kannuriulid, kätepesuvaagnad. Toa keskele asus suur pere söögilaud pikkade pinkidega. Kolde läheduses paiknesid väiksemad pingid ühes jalapinkidega. Toa vaikseimas nurgas oli mõnikord pereisa kirjutuspult (konthor). Kuna pered olid suurearvulised, leidus tubades õige palju voodeid. Vähemalt elutoa keskel laes rippus mitmeharuline messingist kroonlühter. Kannude, katelde, kausside, taldrikute jm. majakraami arv sõlus pere jõuku¹ sest, (vt. Lisa). Kõrvalkambri ukse kõrval paiknes mõnikord peegel. Sageli katsid seinu maalid.

XV sajandil esines veel pärgamendiga kaetud aknaid; selle sajandi keskpaiku vahetas pärgamendi välja aknaklaas. XVI sajandi keskpaiku ilmusid rikaste linnaelanike eluruumidesse kahhelahjud.

Eespoolesitatud skeemi järgi oleks edaspidi võimalik kirjeldada ühiskondlike hoonete (Tallinna keskaegse interjööri käsitluse II osana) ja kloostrite-kabelite (III osana) ruume.

Linnakodaniku elamu taastamise ideed museaalses plaanis tuleks igati toetada. Oleks põhjendatud just rae majahoidja (hußsluter) elamu sisustamine selleks otstarbeks, kuna ka ühe majahoidja, nimelt Bernefuri perekonna inventari loetelu on üks oma aja põhjalikumaid.

¹ K.Kaplinski, Die Tallinner mittelalterlichen Bürgertestamente als Quelle der Unetrachtung der sozialen

Struktur der Bevölkerung Tallinns. Rmt.: Проблемы развития социально-экономических формаций в странах Балтики.

Институт истории АН ЭССР, Таллин, 1978,
lk. 109-122.

- ² A.v.Brandt, Mittelalterliche Bürgertestamente, Neuerschlossene Quellen zur Geschichte der materiellen und geistliche Kultur. Vorgetragen am 8. Juli 1972. Heidelberg, 1973, lk. 6, jj.
- ³ LUB II, Nr. CMXXXV, 55.
- ⁴ Vrdl. Revaler Regesten. Bd. III. Testamente Revaler Bürger und Einwohner aus den Jahren 1369 bis 1851. Hrg. von Roland Seeberg-Elverfeldt. Göttingen, 1975 (=Rev. Reg. III), lk. 9
- ⁵ TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. BN/962.
- ⁶ Sealsamas
- ⁷ Die ältesten Kämmererbücher der Stadt Reval (1363 bis 1374). Hrg. von O. Greiffenhagen, Reval 1927 1927; vt. TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.d. vastavad numbrid.
- ⁸ Begine N. (beghjne), (1521). TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. BN/962, l. 257; Begiinlik liikumine ilmus nunnakloostrite ülekoormatuse tõttu ning XI sajandist on ürikuliselt jälgitav Madalmaadel. XIII sajandil ilmusid siin-seal, küll väiksema ulatusega, analoogilised ilmikvendade-begardide ühingud. Viimase puhanguna hoogustus begiinide liikumine XIV sajandil Antverpenis, kust see kiiresti kandus teistesegi Euroopa linnadesse. Kohati ilmus begiine erakordselt arvukalt. Näiteks Kölnis. Nimetatud ühingud tekkisid ideoloogilistel alustel ning kujunesid vabadeks vaimulikeks vennaskondadesks ilma munga või nunna vandetootuseta. Begiinlik ideaal oli ilmaõlikust elust taganemine ja asketism. Nende ainsaks sidemeks teiste inimestega sai heategevus - Haigete ja töövõimetute eest hoolitsemine, abivajajate abistamine. Ühiskondlike suhete muutudes kaotas begiinlus oma ideaalid. Aja möödudes hakati begiine tundma kui sotsiaalsete põhjakihtide esindajaid - šarlatane, väljapressijaid, kupeldajaid, prostituute, alkohoolikuid.

Reformatsiooni tagajärjel kadusid koos teiste vaimulike vennaskondadega ka begiinid.

Tallinnaski näib begiine olevat sinenud õige arvukalt. Kirjalikud allikad mainivad neid küllalt sageli. Järgides oma töökspidamisi elasid begiinid eelistatult kodanikemajades, vanade, haigete, leskede juures. Kuid Tallinnas, nagu paljudes teisteski suuremates linnades oli begiinidel oma maja. See asus Apteegi tänavas maja number 4 kohal paiknenud krundil (vt. L. Tiik, Väljavõtted Tallinna vanimatest kinnisturaamatutest. VRV arhiiv, s.-ü. P-720, I kd. lk. 105). Maja läks 1509. aastal raehärra Johan Roterti lese eestkostjatelt begiin Birgittale. Märkusena on tähendatud, et raad nõustub maja minemisega begiinide valdusse tingimusel, kui nad seal vaga ja õlset elu elavad ning käituvad oma ordu reegli järgi ning kannavad võrdselt äinnakodanikega kõiki linna kohustusi. Vastasel korral jättis raad endale õiguse begiinidelt sama ostusumma eest seda maja ära võtta. 1525. aastal on samas pearaamatus sissekanne, et 11 begiini on raelt vastu võtnud maja ostusumma ja veel 28 marka. Maja oli begiinidele üles öeldud rae ja üldsuse soovil. Reformatsiooni järel tegutsesid Tallinnas begiinid siiski veel mitu aastat. Viimase annetuse tegi begiin Margaretele Oldenhouvel 1532. aastal koostatud testamendis. Varaseim panus "vaesele begiinile Lippest" pärineb 1494. aastast. Ilmekamaid dokumente begiinluse allakäiguperioodist on Tallinna kiviseppade tsunfti 1521. aastal kimmitatud skraa täiendav paragrahv, mille skraale lisamise oli põhjustanud linnaelanike suur suremus puhkenud katkuepideemia ajal. Selles hoiatatakse 20-margase trahvi juures, et peremees või perenaine, kelle katuse all on surnud kivisepp, ei lubaks lahkunu majakraami, "olgu see raha, rõivad, hõbenõud, kannud, katlad, keedupottid või ükskõik, mis liiki majakraam, suur või väike, ..." munkadel, begiinidel või preestritel laiali kanda. (ENSV TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.c.5/ 422: Schragenbuch der Ämter und Handwerker in der Stadt Reval Anno 1649 mit Nachträgen bis 1810. Bd. 1, lk. 54 p.).

⁹ Brygitte de mith der Knutschenn Inne wanet, (1521). TRKA f.230, nim.1, s.-ü. BN/962, 1.26

¹⁰ Birgitta, Sal. Reinholden Beenfurs Husschluters Negel. Ww., 1549, 08.09. TRKA, f. 230, nim.1, s.-ü. BN/962, 1.46

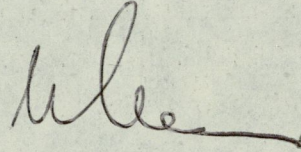

- 11 TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.d. 52/597, l. 52
- 12 TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.d. 52/597, l. 58
- 13 TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.d. 52/604, l. 56
- 14 TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.d. 52/597, l. 57
- 15 Sealsamas, l. 59 p.
- 16 Sealsamas, l. 20
- 17 Sealsamas, l. 34
- 18 Sealsamas, l. 179
- 19 TRKA, f.230, nim. 1, s.-ü. A.d. 52/605, l. 110
- 20 Sealsamas, l. 72 a.
- 21 Birgitta Ww. des Hinrick Klen^cokels, 1570, 03.08.
TRKA, f.230. nim. 1, s.-ü. BN/962, l. 319-322
- 22 TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. A.d. 52/597, l. 168
- 23 Sealsamas, l. 168
- 24 Symen Schimmelpenninck, 1573, 15.03. Rev.Reg. III, 248
- 25 Magdalene, Ww. des Gerdt Wehrkamp, 1581, 09,02. Rev.Reg.
III, 257
- 26 Gherdt Stromberch, 1482, ~~11~~, 07. Rev. Reg. III, 37
- 27 Dirich vann Ahlenn. Balbierer, 1566. TRKA, f. 230, nim.1.
s.-ü. BN/962, l. 2
- 28 Margareta, Hans Bomgardens Fruwe, 1554, 27.11. TRKA,
f. 230, nim.1, s.-ü. BN//962, l. 56
- 29 Mayke Asserie, 1541. TRKA, f.230, nim. 1, s.-ü. BN/962,
l. 4-5
- 30 Christina, Ww. des Mattys Sabba. 1547. 05.04. Rev.Reg.
III, 181
- 31 Johann Höbingh, 1559. TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. BN/962,
l. 200
- 32 Wilhelm Holtappel, 1552, 23.08. TRKA, f. 230, nim. 1,
s.-ü. BN/962, l. 192
- 33 Hans Bower (Bouwer, Buwer), 1519, 09,04. TRKA, f. 230,

nim 1, s.-ü. BN/962, l. 15; Rev.R_eg. III, 118

³⁴ Hinrick Busch, 1547. TRKA, f. 230, nim. 1, s.-ü. BN/962,
l. 42

A handwritten signature in dark ink, appearing to be 'H. Busch', written in a cursive style.

LISA

Sluttersche /Brigitta Bernefurer/

TRKA, f. 230, nim. 1, s.-u. BN/962, l. 44

Anno /15/49 d/en/ 20 Sptembris do weren in der Slutterschen Huyse de Ersame/n/ Victor Kanne/n/getter, Hans va der Duncke vn/d/ Hinrick Klenckel vn/d/ terkeden an wes dar an Huysgerade . bedde . vn/d/ bedde kledere/ /n/n . kanne/n/ grapen vathe kettelen vn/d/ alles wes se to Wettenn krigeden.

- int ersten an kannen kleyn vn/d/ groet - xxxj stuck
- noch an tynnen vaten - xx stuck kley/n/ vn/d/ groet
- vij salssere - Item noch vij
- noch xij tynnen tellure
- ij salttuathe - is - hyr -
- vij grapen ij messinges kattel -
- iiij becken j luchter - Is hyr
- j hantuath - vj kroese
- ij steynnen botter natthe
- ij the sacken j mit eyne/m/ suluere/n/ ortbande
- noch j ploetze
- iiij kettel
- j groet kettel
- ij rusche
- j brathpa/n/ne/
- ij driuote
- j kruße mit eynem lede
- j schirblaß
- j boslagen degen is pandes wysß
- ij garneyen foder
- j ka/n/melotte/n/ garney
- j ka/n/melotte/n/ wamboesch
- ij hullen j bonette
- j stucke rodes wandes
- iiij Hinricks sine roeke
- noch selige/n/ reynoltt sin Rock
- iiij frouwen roeke
- j kiste j taffel
- foetbencke

- an gelde xvij my/n/v B
- j nyge testament
- noch j bocgh pandes wise
- j hoycken
- ij reynolt sine roecke
- ij paer haeßen
- j gesette

44 p/

- ij wamboeße
- iij bedde gudt vn/d/ quadt
- ij houet pullen
- iij oerkussen
- iij paer felssen lacken - Is ab
- vj decken durch ey/n/ander - Is ab
- iij paer herden lacken - Is ab
- vj taffelacken xij twelen
- vij gude schotteldoecke
- xi mannes hemde
- - j querle krage/n/ j lintenkrage/n/ j witte krage/n/
- vj kussen bure
- noch hefft se bogert dat heide/n/ garnenn de/n/ meyden
sal to keren anhen va/n/ gertke vn/d/ ma/n/ sall idt van orem
gelde en latten wercke/n/
- dat flessen garen sollen hebben oer moedder anhe koel
vn/d/ anhe westhoff de maget vij sulueren leppel
- j sulueren p/ate/r noster
- noch oer mutze vnd oer beste kragen
- iij rynge verguldet
- j boslaegen taeßschen mit eyner sulueren scheide/n/
- j lyff keedden

45/

- Hyr aff gename/n/ ey/n/ Hemmet deme Junge/n/ noch ey/n/
garnen rock ey/n/ par socke
- deme/n/ metteke/n/ eyne ladde
- noch j hemeth vn/d/ iij schoteldoske
- noch hefft teues bremesmacker by syck vj rocke vnd iij
decken vnde iij hüllen noch eyne rinc
- noch hefft rolof ey/n/ boer
- so hebbe Ick Hans Wegener by my eyne/n/ Hoecke/n/ dussen
howken for koft for xvij m dut gelt krech borchgert der
Junckfrowen schollemester.